

ГОЛОД 1921-1922 РР. НА ЄЛИСАВЕТГРАДЩИНІ

У 1921 на Єлисаветградщині розпочався до того часу небачений за розмахом та наслідками голод. Його спричинили головним чином дії більшовицької влади, що вже утвердилася в краї. Тож закономірно, що спроби в упокореній країні, яка не змогла захистити свою незалежність, будь-що запровадити «комунізм» насильством, репресіями, адмініструванням, а саме до таких методів керівництва вдавалися більшовики, обернулися порушеннями фундаментальних економічних законів, до яких додалися несприятливі погодні умови, і призвели до катастрофи - го-

лоду, що забрав десятки тисяч життів практично на всій території нинішньої Кіровоградщини, але не тільки її.

Голоду на Єлисаветградщині сприяли перш за все дії т.зв. «продзагонів», що втілювали політику «продрозкладки» - складової частини «воєнного комунізму». Саме «продзагони», сформовані з робітників та іншого люмпенізованого елемента переважно центральних та північних губерній радянської Росії, з маргінальних представників місцевого населення, примусово відбирали у селян не тільки увесь вирощений хліб, а й худобу, реманент, одяг, інші речі вжитку, часто позбавляючи при цьому життя їхніх власників.

Уродженець с.Бурти Новомиргородського району Федір Буртянський, очевидець подій, суть «продрозкладки» пояснив так: «Як мав три корови, то дай корову і бика, а як мав одну корову, то дай одне теля, як мав дві корови, то дай корову, або корову й теля, а як мав тільки корову, а не мав телятко, то мав з сусідом купити бика й дати пополам. Оце була така «продразв'яорстка». Це, скажемо, на м'ясозаготівлю. Крім того, треба було здавати курячі яйця й молоко, й треба було зерно, пшеницю для харчування там війська, а зерно, таке як ячмінь і овес - для коней. Це все розкладалося і все забиравалося, а за це нічого не платилося, ніякої платні не було. Все це під «продразв'яорстку» бралася, та нічого не оплачувалося» [1]. За три тижні весни 1919 року Єлисаветградський продзагін в такий спосіб «заготував», а насправді під страхом застосування зброї насильно конфіскував для «робітників Донбасу, Петрограда та Москви 331 тисячу пудів хліба» [2]. Така діяльність «продзагонів» тривала і в наступні роки. Спроба себе боронити оберталася для селян звинуваченнями в бандитизмі.

Закономірно, що через таку політику більшовиків голод охопив повітове місто Єлисаветград (нині Кропивницький) та 26 волостей повіту. До 1 квітня 1922 року, за офіційною більшовицькою статистикою, на Єлисаветградщині голодували 35,6% всього населення. Голодувало і повітове місто: тільки протягом одного місяця - червня 1922 року, померли від голоду 480 жителів Єлисаветграда. В липні 1922 року, як про це досить відверто писала тогочасна повітова газета «Красный путь», кількість смертей становила вже 720. За трохи більше як півроку смертей зафіксували 5060 випадків, що свідчило про трагедію голодного міста [3]. 27 тис. городян, з яких 12500 дітей - голодували вже майже рік [4]. Нагадаємо, що по перепису 1920 року в м.Єлисаветграді проживало 77 138 жителів [5]. Голод охопив всі прошарки тогочасного міста, всі вікові, професійні та національні групи. Так, понад два тижні на Єврейському кладовищі лежали 40 трупів, що вже почали розкладатися - сил від голоду в живих, щоб поховати мертвих, не було.

У Семенастівській волості щоденно помирали голодною смертю по 50 осіб, а за кілька останніх днів червня 1922 року від голоду померли 251 душа. Голодували у волості 8251 житель, з яких 3785 - діти [6]. По Новоукраїнському району голодували 58 тис. жителів [7]. Загалом у Єлисаветградському повіті голод охопив 177 647 осіб.

Причини голоду в Хмелівській волості повітова газета «Красный путь» пояснила досить відверто кількома причинами: 1. Неврожай. 2. Оплата продподатку по найвищому класу (тобто, увесь хліб відбирався продзагонами, надісланими з-за меж України, головним чином з Росії. - Авт.) 3. Перебування на постої у волості піхотного, а потім кавалерійського полків, що примусило жителів розбирати солом'яні дахи, аби підтримати голодну худобу. 4. Недосів 50% посівної площі. 5. З 2300 десятин зійшло 600 десятин озимої пшениці [8].

Розмах голоду був таким великим, що повітове керівництво називало, зокрема, Федварський район «другим Поволжжям». А причина в тому, що влада відібрала в населення увесь хліб. Під страхом репресій жителі району продрозкладку виконали на 100% не власним, а купленим зерном, яке районна влада повністю вивезла до Єлисаветграда. З метою нагнітання страху серед безправних селян та максимального вилучення продуктів харчування більшовицька влада показово розстрілювала заручників. Так, для «успішного виконання» планів по продрозкладці «червоні загони з хлібозаготівлі» в 1921 році розстріляли 7-х жителів с. Федваря (нині с. Підлісне Олександрівського району) як «винуватців» за те, що селяни не здали до вказаного строку тієї кількості хліба, обсяг якого визначався в кабінетах більшовицьких чиновників без врахування дійсного стану справ та потреб у харчуванні самих землеробів. Серед розстріляних - два рідні брати Григорій та Аврам Мельниченки [9]. Тому не дивно, що жителі Федваря та району вибили вороння, сорок, горобців, собак, їли падаль, старші пиляли дерева і тирсу вживали як їжу. Всім навіть цього не вистачало. Нарешті в середині березня 1922 року в с. Федвар організували громадське харчування - «питательный пункт»: зварили 35 відер води, куди всипали один пуд рижійної макухи і цієї їжею намагалися нагодувати голодних, яких зійшлося до котла близько 3 тис. душ. В колотнечі, що виникла біля «варева», затоптали до смерті кількох голодних дітей [10].

Голод спричинив хвороби - холеру, тиф, божевілля, дистрофію... Холера поширилася по с. Федвар влітку 1922 року та нещадно косила голодних і виснажених людей: тільки 26 липня від неї померло 67 жителів села, а щодня хвороба нападала на нових 100 жертв, повідомляла повітова газета «Красный путь» в номері за 27 липня 1922 року. 7 625 жителів Федварського району в березні хворіли на черевний тиф через споживання в їжу сурогатів, а 6843 - на дистрофію [11]. Тож не дивно, що від голоду в районі щодня гинули від 10 до 12 осіб. Голодували там 18 238 дорослих і 10270 дітей, тільки в квітні померли з голоду 244 чол. [12]. Федварський ревком організував спільну нараду з усіма священиками району, на якій вирішили провести мітинги в кожному населеному пункті району на теми голоду й церковних цінностей та розпочати збір коштів на допомогу голодуючим. Вже незабаром до районного комітету допомоги голодуючим священики передали 200 тис. крб. готівкою. А за місяць, у квітні, комісія вилучила цінності в усіх храмах Федварського району нібито на боротьбу з голодом - срібра відібрали 1 пуд 6 фунтів 36 золотників [13].

На відміну від «невідомого» довгий час голоду 1932-1933 рр., голод

1921-1922 рр. повітова преса показувала в усіх його жахливих деталях й страхіттях. Так, 7 травня 1922 р. в газеті «Красный путь» з'явилася шокуюча своєю відвертістю стаття «Становище жителів Н.Олексіївки». Автор, який заховав своє прізвище за ініціалами Л.Б., відвідав це село і ось що він там побачив: «Становище жителів Новоолексіївки жахливе. Голодують більшість дітей. В кожній хаті знаходяться голодні діти в середньому по 5 душ. В одному будинку перебуває 10 дітей: брудні, повністю роздягнені, лежать вони в якійсь кучі сміття. Мати сидить в кутку і ледь дихає. Виявляється - 7 її дітей, а трьох залишив брат. Ті діти, які ще здатні ходити, бродять вулицями і жебракують, інші вмирають голодною смертю вдома. В іншому будинку лежать 2 трупи - мати і дівчинка. Вияснили, що трупи лежать третій тиждень. ... Картина тяжка».

Звичайно, не намаганню об'єктивно розібратися в причинах голоду на Єлисаветградщині, не звинуваченню більшовицької влади, що довела багатий край до такого жахливого становища слугували ці газетні повідомлення та статті, а цілком корисливій меті: справити психологічний тиск на населення змальовуванням страшних картин голоду та змусити громадян віддати мирно і без спротиву всі цінності, чим громади спільно володіли - т.зв. церковні цінності, що накопичувалися впродовж сотень років - нібито на порятунок голодуючих. Масована більшовицька пропаганда в більшості випадків свого досягла.

Нині відомо, скільки вилучених з церков Єлисаветградщини цінностей більшовицька влада вилучила і привласнила, однак абсолютно невідомо, скільки з них використали на закупівлю хліба для голодного населення. Проте добре відомо, хто надав реальну допомогу в порятунку від голодної смерті дітей і дорослих нашого краю. В першу чергу це були міжнародні організації «АРА» та місія Нансена, які з травня 1922 року розгорнули свою активну роботу в Україні. Завдяки їхнім старанням в кожному районі Єлисаветградського повіту створили районні комітети «АРА», співробітники яких та члени місії Нансена з середини літа 1922 року налагодили доставку продуктів харчування на місця голодним та злиденим, створивши для них громадські їдальні, в яких годувалися в першу чергу діти, а дорослим видавали продуктові набори. «АРА» взяла на себе обов'язок годувати на Єлисаветградщині 26 тисяч дітей і 20 тис. дорослих. Вже 30 червня 1922 р. до Єлисаветграда прибули три вагони з продовольством. Це був тільки початок. На 1 серпня 1922 р. тільки в Федварському районі Єлисаветградського повіту вже діяли 16 їдалень для 5 тисяч голодних дітей та видавалися пайки для 3800 дорослих [14]. У Сентовській волості завдяки «АРА» діяли три їдальні для дітей. Безпосередньо у с. Сентовому одночасно годували 806 дітей та майже тисячу дорослих [15]. Їдальні «АРА» та місії Нансена безперебійно функціонували також в Новоукраїнському, Новомиргородському, Бобринецькому та ін. районах. Завдяки їхнім зусиллям тисячі жителів Єлисаветградського повіту врятувалися від голодної смерті. До осені 1922 р. діяльність цих організацій в краї припинилася.

Потрібно зауважити, що більшовицька влада, зокрема і та, що запанувала в межиріччі Дніпра і Південного Бугу, спричинивши своїми діями страшний голод, його перебіг в 1921 - 1923 рр. та трагічні наслідки всіляко приховувала, тож відомості про цю суспільну катастрофу, що зачепила сотні тисяч жителів сучасної Кіровоградщини, надзвичайно скупі й обмежені.

Список використаних джерел

1. Великий голод в Україні. - Київ, 2008 . - Т.3. - С. 345.
2. Нариси історії Кіровоградської обласної партійної організації. - Дніпропетровськ, 1981. - С. 57.
3. Газ. «Красный путь», 1922. 8.07, 3.08.
4. Газ. «Красный путь», 1922. 8.07.
5. ДАОО. - Ф.Р.7022.- Оп.1. - Спр. 60. - Арк.9 -12.
6. Газ. «Красный путь», 1922. 5.07.
7. Газ. «Красный путь», 1922. 6.07.
8. Газ. «Красный путь», 1922. 8.07.
9. ДАКО. - Ф.П.5907. - Оп.2р. - Спр. 8050. - Арк. 128.
10. Газ. «Красный путь», 1922. 29.03.
- 11.Газ. «Красный путь», 1922. 29.03.
12. Газ. «Красный путь», 1922.3.05.
- 13 Газ. «Красный путь», 1922. 4.05.
- 14.Газ. «Красный путь», 1922. 4.05.
15. Газ. «Красный путь», 1922. 1.08.